

Vgarna till Afrika

En memoar

P. Wstberg

March 1-4, 2009

Att lsa, resa och lsa r de passioner Wstberg beknner sig till och att f utva dessa det r vad han begr av livet. Och livet har varit honom ndigt. Han inser tidigt sina begrnsningar. Ngot litteraturvetarmne r han inte ej heller har han ngon hg eller fallenhet fr abstrakt tnkande. En akademisk bana vljer han bort, den inskrnker sig till ett par r vid Harvard (en av sina lyckligaste hvdar han ngon frvnande) och en avlagd licentiatexamen fr Svanberg i Uppsala. Hans universitet skulle bli Afrika.

Livet r till en stor del en frutsigbar process dominerad av rutiner och vanor, men d och d kastas trningen och val gres, mer eller mindre okontrollerat. Ett sdant vgskl i livet utgjorde hans anskan om ett Rotary utlandsstipendium; skulle det bli New Delhi eller Afrika? Han hamnade i dvarande Rhodesia. Afrika skulle, ngon hgstmt bli hans andra hemland, den exotiska motpol till det Stockholm och stermalm som skulle frbli hans fasta punkt, och till vilket han alltid skulle tervnda.

ret var 1959. Via Wien (som han frvirrande beskriver under delvis sovjetisk occupation¹) och Kairo anlnder han s smningom till Sdra Afrika.

Han ligger synnerligen rtt i tiden. Kolonialiseringen av Afrika som tagits lngre fr given, brjar efter kriget s sakteliga ifrgasttas. En rebellrrelse - Mao-Mao, uppstr i Brittiska stafrika, och stmplas som terroristisk och sprider skrck i den vita befolkningen. Samtidigt sker en reaktion i Sydafrika, apartheid-lagar instiftas och frtryck sttes i system och befestes legalt. Mycket av detta r relativt oknt i den vriga vrlden, speciellt uppe i Norden. Bilden av Afrika som en exotisk kontinent med nakna infdingar och vilda djur r frhrskande. En bild som exploateras av vlbrgade turister som kallar sig uppteksresanden och berttar om ventyr i ett storslaget land dr den svarte invnaren utgr en kuliss. Den information som framfr allt sipprar tillbaka kommer dock huvudsakligen frn missionrer, och om den s r vlvillig, ty vi alla r ju Guds barn, s r det framfr allt just som barn som 'infdingarna' betraktas som. Omogna barn som varsamt br civiliseras. Wstberg r vl knappast opverkad av denna exoticism, har han inte som bokslukande barn och ungdom frtrt tskilligt av den fdan? Men hans mte med Afrika blir betydligt mera prosaiskt. Han och hans fru inhyses hos ett vitt par och blir drmed varse till en vardagsrasism vars absurditet sticker i gonen². Denne unge

¹ Minnet spelar uppenbarligen spratt. Den sovjetiska zonen i sterrike avvecklades vid ett frdrag 1955. I mycket ett trivialt fel, en uppenbar frklaring till vilken mste vara en sammanblandning med ett tidigare besk i staden ej nmnd i memoarerna

² I dessa rasistiska samhllen finns det trots allt bildade svarta, advokater och lkare. Hur skall dessa behandlas socialt. Vrdinnan vndas infr tvnget att behva bjuda in. Vad skall man d gra med porslinet de tit p? Ge det till tjnstefolket? Att behlla det och anvnda det r ju uteslutet. Det rr sig uppenbarligen inte om ngon avsky rent personligt riktad, utan den r abstraktare riktad mot ras. Likhetera med kastvsendet

omogne och självcentrerade estet konfronteras drmed med en klar och otvetydig moralisk verklighet, han kastas ut us sig själv och upptages i något mycket större. Han utvecklas, hans liv får ett syfte, vilket han till stor del tycks ha varit troget.

Vad som följer är frutsögbart. Han är när allt kommer omkring en vetgirig och artikulerad ung man som redan är som litterärt underbarn begärd med en plattform vilket medför att hans kritiska artiklar publiceras i DN. Dessa kommer så småningom till myndigheternas kännedom. Han varnas, han halstarras, och utvisas ut ur landet. Han kommer till Sydafrika, i mycket en frid ut ur askan in i elden, ven om situationen där är betydligt mera invecklad än i Rhodesia³. Han får här på ett handgripligt sätt konfronteras med den sydafrikanska verkligheten, kkk-städerna, pass-lagarna, myndigheternas rättigheter att splittra familjer. Att ta sidan är inte svårt, att så inte gör är omjligt. Det är bara att rapportera vad man ser, och det hela utmynnar i en bok 'Förbudet område'⁴ och Per Wstberg är etablerad i en roll. Han knyter värdefulla kontakter med svåra vita anti-apartheid aktivister som svarta frihetskämpar. Han blir, som man numera säger 'a major player'. Hans rakryggade anti-kolonistiska hållning väcker respekt och uppmärksammas gillande av de sovjetiska myndigheterna, och han inbjudes till Sovjet. Han reser dit men någon kommunist är han inte, ven om han senare av rent taktiska skäl låtsas vara en sovjet-ven. Denna bild som frambringas av den unge sanningsgående ynglingen väcker respekt i vida kretsar, ven inom mitt fridrahem, och under min tonårstid på 60-talet framströ han för mig och min familj som en av de betydande svenska frfattare med en oklanderlig moralisk halt, som traditionellt förknippas med en frfattarroll. Besvikelsen är stor när han av slutet av 60-talet publicerar trilogin 'Luftburen' och avsljar sig som en simpel stermalmssnobb, lika, om inte mera fascinerad av det ljuva livet som med de svartas situation i Afrika. Den som idealiseras riskerar att falla så mycket mera när mänskliga svagheter kommer idagen.

Wstberg ger en viss självinsikt. Som redan påpekats gör han sig inte några freställningar om att vara en litteraturvetare, ej heller en filosof. Dock skriver han både romaner, noveller och så småningom ven dikter, men någonstans inser han väl att det inte riktigt håller, och han uttrycker en kldsamt frlgenhet över den verdrivna uppmärksamhet hans poetiska frsk rner i spalterna bland välvilliga recensenter. Hans Afrika engagemang dremot ger honom en uppgift. Han får bli organisatör, ordna uppdrag och möten, skriva pamfletter och protestskriv-

i Indien är uppenbara. Men det närmast osynliga indiska kastväsendet är tydligen lättare att acceptera och fredra. Det är mera komplicerat, mera involverat i den sociala gemenskapen, och dess långa tradition skänker det en viss dignitet. Vad som är motbjudande i Rhodesia är att denna vita verklass är av sådant sent och vulgärt datum. Högst ordinarie medelklasspersoner från moderlandet som tar sig ton. I en djupare tradition som den indiska kan denna klyfta mellan människor sktas med mera finess. Den går in i blodet, utgör något omedvetet och djupt självklart. I det inga Rhodesia är det inte längre lika självklart, den vita verklassen måste hela tiden ervara sin överlägsenhet, och Wstberg noterar dess skräck. Deras tid är förbi, deras klockor slår, om något decennium eller två, kommer de att fördrivas.

³ De vita inbyggarna i Rhodesia utgör en liten och sent anländ minoritet utan någon djupare anknytning i landet. Boerna i Sydafrika, en bastant minoritet som räknar miljoner, har anor från 1600-talet lika djupa i tiden som de Bantustammar, som utgör majoriteten av befolkningen, kan ståta med. Ursprungsbefolkningen, först hottentotterna, har fördrivits av bägge invandrarna.

⁴ Jag minns omslaget till boken. Mina fridrar hade gett den som julklapp till en ingift svensk-amerikan. Uppenbarligen uppskattade han den inte, och den terbröddes i dess gå

elser, resa runt och ge fredrag. Skriver han något utfrågare för det bli artiklar och esser. Detta passar honom.

Snart skall Wstberg mana till efterfljd. Sara Lidman vidgar sina vyer ner till Sydafrika och har tillflliga sexuella frbindelser med en svart. Detta r olagligt och hon utvisas och blir en hjltinna och skriver en bok 'Jag och min son' om sina eskapader. I str Afrika knyter hon vnskapsband med en infdd kvinna. Detta r originellt och 'bravadiskt'. Men i efterhand ter det sig lite grand som patroniserande 'slumming'. Medvetenheten, (som snart skall bli ett mode-ord), om Afrika utvecklas till en medvetenhet om rasfrtrycket i den amerikanska sdern. Civil Rights leder ett par r senare till anti-krigs demonstrationer och i mitten av 60-talet r det inte lngre s mycket Afrika som gller utan Vietnam dit nu Lidman har styrt sin kos. 60-talets vxande liberalism utmynnars i '68, svalldyningerna fortstter in p 70-talet, men rrelsen brjar g i st. Det finnes egentligen ingen riktig opposition, alla drrar r p pna, och s smningom gr luften ur. Dock 60-talet utgr Wstbergs decennium, han ligger precis rtt i tiden. Han knyter sina internationella kontakter, blir till en frfattare inte bara i lilla Sverige utan knnd bland de stora ute i den vida vrlden (om inte alltid i sin egenskap av frfattare.)

Motpolen till Afrika r Stockholm och nrmare bestmt stermalm och Djurgrden. Via sina afrikanska erfarenheter fr han ett helt nytt perspektiv p sin hemkvarter, han kan upptcka det exotiska i dem, avtcka hemligheter om vilka han inte hade en aning nr han som liten strvade omkring och fantiserade. Det blir till bcker om Klarakvarteren som hller p att rivras, om misren i stermalmsbakgrdar, som nu tillhr de dyraste och exklusivaste kvarteren i Stockholm. Vilken skillnad nr han beskriver Stockholm och nr han beskriver Harvard. Det senare r en parantes i livet som inte riktigt lyfter. Ngot djupare intryck kan denna tid inte ha medfrt, ej heller knytandet av ngra djupare vnskapsband. Han reser omkring i Mexico och USA, och ej heller hr blir det till liv. Vad som knyter honom till hemstaden r sprkets och vnskapens band. Bo Bergman trder fram. En pigg liten herre med klart huvud nda in i den hgsta lderdomen. Hans tidsrtter fascinerar, han tog studenten innan Rhodesia hade ens blivit koloniserat av vita bnder. Han minns nr Eldkvarn brann 1878, hans far sg Tegner tvaga sig, och hans farmor var fdd p Adolf Fredriks tid⁵. Bergman berrtar om hur han och vnnen Hjalmar var p visit hos Strindberg och han ondgr sig ver den senares simpla smak i frga om mbler. I Bergmans lgenhet tronars bckerna i hyllorna, halvfranska band, med de hftade bckerna, som det sig bar en gng i tiden, stende i rader bakom. Portrttet av Bergman r intressant och har relevans, men mycket av portrtten i memoarerna r simpelt namn-trckande. Det r klart att Wstberg njuter av att rra sig bland 'fint' folk, att deltaga i dess middagar, som inte sllan degenererar till superfester; att mottaga dess frtroliga avsljanden, att utfordras med skvaller, att f vistas bakom kulisserna. Tingsten och Lagercrantz dyker ofta upp p sidorna. Den frre r tydligen nrmast utmattande underhllande fr att kvsa sin stndigt nrvarande ddsskrck; den senare ytterst giftig. Nr ngra gster har gtt frn en bjudning hos Lagercrantz blir de genast utsatta fr vrldens elakheter i sin frnvaro, fljden r att folk blir obengna att bryta upp tidigt. Lagercrantz super han ocks och gr med p upptg. Stoppar en taxi-bil och ber att f bli skjutsad till Solna. Vart?

⁵ Jag misstnker att detta r en poetisk verdrift. Gustav III blev kung i Sverige lika mnga r innan Bo Bergmans fdelse som den senares dd intrffar eftert. Det r visserligen biologiskt mjlgt med en sdan skillnad i lder mellan ett barn och dess farmor, men ytterst ovanligt.

Till Kyrkogården, var annars? Lagercranz kan inte med bästa vilja i världen anses vara en sympatisk person, men Wstberg uppskattar honom och är tålmodig när det gäller hans elakheter och excesser, ja de senare tycks inspirera snarare fascination än avsmak, kanske därför att Lagercranz har makt och det gäller att hålla sig väl med honom. Ja kritiska ord finns såväl som, enda undantaget må vara Sandemose som avfärdas som elak och verskattad. Det finns således en krets människor i vars exklusiva gemenskap det är ett privilegium att upptas, Wstberg är väl medveten om detta privilegium. Dock långt i efterhand tar det sig hela s provinsionellt, alla känner alla i en mindre krets, precis som i en småstad. Vad skiljer dessa så kallade intellektuella bjässar från vilka andra adjunkter och lektorer i vilken annan småstad som helst? Skapelser i en Hjalmar Bergmans fantasi? Lätt skruvade och verdrivna. Det är dock smutt underhållande att läsa. Figurerna känns igen från andra memoarer, och inte minst från 60-talets television när de kom in i de svenska vardagsrummen, samt Vecko Journalen som var min klilla till det svenska societetsskvallret under tonnen. När jag sedan för till USA under nästa rätionde föreföll allt detta så långt borta och irrelevant.

Läsa, resa och läsa. Wstberg läser ständigt, det är som att andas, om detta är inte mycket att orda. Hans Afrika engagemang ger många tillfällen till frflyttningar inte bara till Afrika⁶ Men för att resa måste man väl ha en fast punkt, ett riktigt hem. Wstberg och hans fru har tur att finna tv. Ett ute på landet, en riktigt gammal bondgård, med anor från 1500-talet, en riksantikvaries vaktgård; ett mitt i Stockholm, i Djurgårdens småleksaks kvarter på Breda Gatan. Att inreda huset i stil med Johan III:s slottsbyggnad var det en lust. Men så har vi den kräkten som drabbar honom och hans tillskynderska med en bedövande passion. Under ett par år är det möjligt att umgås parvis, att både ha kakan och ta den. Situationen, som givetvis leder till självförelser och kldsamma skuldskulor, en förhålligad form av självmkan, är ohållbar i längden. Men under tiden är det ju alldeles fantastiskt och Wstberg åter publicera avsnitt ur sin Iskares heta och intima brev. Lever hon fortfarande? Vad är ett sådant utelmnande? Han har ju redan beskrivit denna turbulens i romanform.

Och hur blev det med Afrika? Dessa stolta frihetskamper, denna omvälvande frihetsgräns under 60-talet. Avkolonialiseringen skedde med en hets och hastighet långt över den ursprungligen förväntade. Vad som hade tänkt ta en generation tog ett rätionde. Och skall man vara religiös och cynisk blev inte resultatet uppbyggligt. De bästa personliga frutsttningar ledde till kaos, korrupktion och inte såväl som rent tyranni. Exemplet Mugabe är illustrativt. Wstberg korresponderade med honom under dennes fängelsetid, en stor hopar brev existerar antyder han. Vad är hans uppfattning om Mugabe nu? Knappast en uppskattande, därtill är han alltför trendkänslig. Med undantag av Sydafrika 1994 är Afrika fyllt med sorgehistorier. Är detta ett tecken på att frigörelsen gick för fort, att afrikanerna inte var 'mogna' för ansvaret? Wstberg gör inget bokslut om Afrika och besitter därmed möjligheten att nyansera en sådan vulgruppuppfattning. Men kanske detta kommer i en senare del av memoarerna, ty väl endast den delen kan stå kvar i hjulet för att slutföra ett sådant projekt. I och med denna den andra delen är fullgjord är Wstberg fortfarande bara drygt trettio, en ren ungdom i sammanhanget.

⁶ För vinjetter från hans afrikanska resor dock en till Uganda där han träffar på Karamoja folket (jmför boken av Ekström som är tidigare recenserad i dessa samlingar) helnakna individer som klippta ur ett planschverk om Afrika. Månen har långa smala lemmar och blandar sig ogenerat med de fullt påklädda missionärerna i kyrkorna, kvinnorna är något mera skylda. Ett par år senare skulle denna folkspillra vara fördriven av Idi Amin.

